

İ.D. BİLKENT ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE

SELAHATTİN ÜNİVERSİTESİ
K. IRAK

IX. ULUSLARARASI BÜYÜK TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ

26-27 EYLÜL 2014
ANKARA

ANKARA 2014

ÂŞIK TOKATLI NÛRÎ'NİN YENİ ŞİİRLERİ VE ŞİİR DİLİ

Doç. Dr. Eyüp AKMAN*

Özet

Tokatlı Nûrî XIX. yüzyıla damgasını vuran birkaç âşıktan biridir. Fakat pek çok âşğın olduğu gibi onun hayat hikâyesi de tam olarak bilinmemektedir. Buna sebep olarak da bu âşık hakkında çok az çalışma yapılmış olması ve bütün şiirlerinin bir araya getirilmemiş olması gösterilebilir.

Bu araştırmamızda, Erzurumlu Emrah'ın ıraklarından olan Tokatlı Nûrî'nin daha evvel yayınlanmamış olan yedi adet şiiri üzerinde durulacaktır. Bu şiirler on dokuzuncu asra ait olan üç farklı defter(cönk)ten tespit edilmiştir. Bildirimizde, Tokatlı Nûrî'nin hayatı, sanatı ve şiir dili hakkında bazı kısa değerlendirmelerde bulunduktan sonra yararlandığımız bu defterlerin özellikleri hakkında bilgi verilecek ve bu yedi şiirin Nûrî'nin diğer şiirleri arasındaki yeri belirlenmeye çalışılacaktır. Âşık edebiyatında Nûrî mahlasını kullanan birkaç âşık bulunmaktadır. Bundan dolayı bu yeni şiirlerin Tokatlı Nûrî'ye ait olup olmadığı da tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Tokatlı Nûrî, yeni şiirler, âşık edebiyatı

Tokatlı Nûrî XIX. yüzyılda yetişmiş birkaç büyük âşıktan biridir. Diğer âşıklar gibi onun şanssızlığı da hayat hikâyesi ve şiirlerinin tamam olarak bilinmeyiştir. Tokatlı Nûrî üzerine de pek az çalışma yapılmış, şiir külliyatı bir araya getirilmemiştir.

Bu bildirimizde, Tokatlı Nûrî'nin daha evvel yayınlanmamış olan yedi adet şiiri üzerinde durulacaktır. Bu şiirler, üç farklı defter(cönk)ten tespit edilmiştir.

Tokatlı Nûrî'nin asıl adı Mahmut'tur¹. Tokat'ın, bir Alevi Bektaşî mahallesi olan Samyeli Mahallesi, Kızılca semtinde dünyaya gelmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında net bir bilgi yoktur. Ahmet Talat'a göre Nûrî, H. 1235/M. 1820-H.1245/M. 1830 yılları arasında bir tarihte doğmuştur (Onay 1933:55). M. Zeki Oral'a göre ise Nûrî H.1240-1241/M. 1824-1825 yıllarından birinde doğmuştur (Oral 1936: 9). Mahmut, ilk tahsili sayılabilecek dinî bilgileri babasından almıştır. Saza söze meraklıdır. On üç on dört yaşlarında babasını kaybeder. Derbeder bir hayat yaşamaya başlar.

Şiirlerinde Nûrî mahlasını kullanmıştır. Bu mahlası ona üstadı Erzurumlu Emrah vermiştir. Âşıklığı kendine meslek edinen Mahmut, üstadı Emrah gibi Sivas, Çankırı, Çorum, Ordu, Giresun ve Samsun'u dolaşmıştır.

* Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, eakman@kastamonu.edu.tr

¹ Tokatlı Nuri'nin hayat hikâyesi, tarafımızdan yazılan Türk Edebiyatı İsimlerler Sözlüğü'ndeki ilgili maddeden alınarak yazılmıştır.

Erzurumlu Emrah koluna mensup olan Nûrî de başta oğlu Arif (Murûrî) olmak üzere Ceyhûnî, Tıflî, Enverî ve Gayretî'yi yetiştirmiştir. Ceyhûnî de Tokatlı Cemâlî, Niksarlı Bedrî, Sivaslı Pesendî'yi yetiştirerek Erzurumlu Emrah kolunun gelişip yayılmasına katkı sağlamıştır.

Nûrî, Ahmet Talat'a göre H. 1299/M. 1882'de, Zeki Oral'a göre ise H. 1301/M. 1884'te Samsun'da vefat etmiştir.

Üstadı Erzurumlu Emrah gibi Tokatlı Nûrî'nin de hikâye tasnif ettiği veya hikâye anlattığına dair elde malumat yoktur. Nûrî'nin kendi yazdığı/yazdırdığı bir divânı olsa da bu kayıptır. Onun şiirleri ancak ölümünden yaklaşık elli yıl sonra Ahmet Talat Onay, daha sonra Zeki Oral tarafından çeşitli cönk, mecmua ve halktan toplanarak bir araya getirilebilmiştir. Günümüzde İbrahim Seçkin Aydın, Nûrî üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlayarak şiirlerini derli toplu bir araya toplamıştır. Fakat Tokatlı Nûrî'nin şiirleri bunlarla sınırlı değildir. Cönk ve mecmualarda Nûrî mahlaslı epeyce şiir bulunmaktadır. Bu tür şiirlere ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü Tokatlı Nûrî'den başka bu mahlası kullanan Tosyalı, İskilipli, Çankırılı, Ilgazlı Nûrî'lerin olduğu bilinmektedir (Onay 1933: 99). Bunlara Kasabalı Dülekzâde Mehmet Nûrî (d.1868,ö.1916) de ilave edilmelidir (Erdoğan 2011: 141-163).

Nûrî, gezdiği yerlerde “atışma-karşılaşma”larda da bulunmuştur. Özellikle Çankırı'da bulunduğu yıllarda bunun örneklerini vermiştir. Bu örneklerin sayısı çok azdır. Nûrî “tarih düşürme”de de başarılıdır. Üstadı Emrah'ın ölümü için söylediği “Nûrî ne güzel söylemiş üstadına rahmet” (1277) mısrası buna örnektir. Nûrî'nin nazirecilik geleneğine de yabancı kalmadığı anlaşıyor. Başta ustası Emrah olmak üzere, devrinin ünlü âşıklarının şiirlerine nazireler yazmıştır. Özellikle Erzurumlu Emrah'ın şiirlerine yazdığı nazireler bu iki âşığın şiirlerinin birbirine karışmasına yol açmıştır. Bugün otuz dokuz şiir, çeşitli kaynaklarda hem Erzurumlu Emrah hem de Tokatlı Nûrî adına kayıtlıdır.

Nûrî'nin ümmî bir âşık olduğu söylenmektedir. Fakat şiirlerinden, az çok bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Hece ile yazdığı şiirlerinde 11'li ölçüyü kullanmıştır. Bu şiirlerinde sade dili tercih etmiştir. Şiir konularını aşk, tabiat, vefasızlık ve hayattan şikâyet oluşturur. Nûrî, aruzlu şiirlerine nazaran heceli şiirlerinde daha rahat bir söyleyişe sahiptir. Nûrî'nin 38 kıtalık bir gönül macerasını anlattığı destanıyla, dünya dilberlerinden bahsettiği 15 kıtalık destanları meşhurdur. Ayrıca Nûrî musammat ve musammat ayaklı koşma türünde de başarılıdır. Aruz vezniyle divân, kalenderî, semâî, selis, satranç, vezn-i ahar, murabba, muhammes, müseddes, mersiye, bahariyye,

ramazaniyye, terci-i bend tür ve şekillerinde şiirler söylemiştir. Nûrî, 19. yüzyıl âşıkları gibi klasik şâir ve şiirlerinden etkilenmiştir. Üzerinde Fuzulî tesiri açıkça kendini hissettirir. Çoğunluğu aruzlu şiirlerinde olmak üzere, şiirlerinde klasik şiirin mecaz ve mazmunlarına rastlanmaktadır.

Tokatlı Nûrî'nin şiir konularının önemli bir kısmını da dinî tasavvufi unsurlar oluşturmaktadır. Üstadı Erzurumlu Emrah kadar olmasa da onun şiirlerinde tasavvuf terimlerine rastlamak mümkündür. Nûrî gerek doğduğu mahallenin Bektaşî mahallesi olması ve gerekse şiirlerinde zaman zaman Alevilik Bektaşîlikten söz etmesi dolayısıyla Bektaşî şairi sayılmıştır. Fakat unutulmamalıdır ki 19. yüzyıl saz şairlerinin çoğu Bektaşîliğe meyletmiş ve bu tarz şiirler yazmıştır.

Tokatlı Nûrî'nin şiir söyleme yeteneği Erzurumlu Emrah'a yakındır. Hatta bazı araştırmacılar "Nûrî tekellümde Emrah'a bile galip gelecek irtical ve icat kudretine malik bir şair"dir diyerek onu üstadı Emrah'tan bile üstün görürler. İnanişâ göre Emrah vefat ederken Nûrî'ye sazını ve sözünü, diğer çırağı Tokatlı Gedâyî'ye ise kalem ve hafıza kuvvetini bırakmıştır (Onay 1933: 59).

NÛRÎ'NİN YENİ ŞİİRLERİ

Birinci defter: 13 x18.5 ebatlarında. 44 varak. Kurşun kalemle yazılmış okunaklı bir yazı. Yazının çeşidi rik'a. Mahlaslar köşeli parantez içinde gösterilmiş. Şiirin üzerine, şiir tür adı da yazılmış. 88 sayfanın tamamı yazılıdır. Yakın bir tarihte başka bir yazmadan istinsah edildiği kanaatindeyiz. Tarihe ilişkin herhangi bir kayıt yok.

Defterde Emrah mahlaslı 20, Zekâyî mahlaslı 6, Zarîf mahlaslı 10, Figânî mahlaslı 3, Gedâyî mahlaslı 3, Firakî mahlaslı 4, Şevki mahlaslı 1, Fevzi mahlaslı 4, Nûrî mahlaslı 4, Kemali mahlaslı 1, Yesârî mahlaslı 1, Şem'i mahlaslı 3, Kuddusi mahlaslı 2, Dertli mahlaslı 15 şiire, bazı ilahilere ilaveten, Şeyh Galip, Ziya Paşa, Nesimi, Nedim ve Fuzulî'ye ait şiirler yer alır.

47/b

Fâilatün/Fâilatün/Fâilatün/Fâilün

Dil-rübâ hüsnün gibi bir yahşi sûret kimde var
Bu tarâvet böyle yüz böyle letâfet kimde var

Kadd-i mevzunların kadd-ı hurâman görmüşüz
Böyle kadd amma ne kadd böyle kıyâfet kimde var

Şimdi sensin söylenen dillerde ey şâh-ı cihân
Bu nezâket bu ... bu şân şöhret kimde var

Bir de hüsn-i tal'atın benzer sipihrin mâhına

Bu sadakat hem bu kamer tal'at semâhat kimde var

Zâtına vermiş Hüdâ hüsn-i cemâli şüphesiz
Sana ilham olunan *Nûrî* hidâyet kimde var

İkinci defter:19.5 x 12.5 ebatlarında olup 30 varaktır. İçindeki şiirler zaman zaman siyah mürekkepli kalemle ara ara da kurşun kalemle yazılmıştır. Yazı çeşidi okunaklı bir rık'adır. Defterde her hangi bir tarih bulunmamaktadır. İçindeki şiirlerin başka bir defterden istinsah edildiğini düşünüyoruz. İstinsah tarihinin de yakın bir tarih olduğu kanaatindeyiz. Defterde Selami, Fevzi, Rûzî, Emrah, Nûrî, Kemali, Turabi, Agâhî, Meydani mahlaslı semailer, koşmalar yer almaktadır. Biz ise bu defterde Nûrî'nin sadece daha evvel yayınlanmamış bir şiirini/koşmasını bulabildik.

Nûrî bu şiirinde klasik şiirin mecaz ve mazmunlarını kullanmıştır. Diğer şairlerde olduğu gibi o da şiirlerinde zaman zaman sûfilere, hocalara çatmıştır. Aşağıda verdiğimiz şiirde de vaizin kendi hakkında verdiği hükmü anlatır ve gönlünün hep garip olduğunu kıta sonlarında tekrarlar.

19/a

Vâiz hakkımızda eylemiş i'lâm
Gel kâtip fermânım yaz garib garib
Bir imdâd etmezse yaradan mevlâm
Olmaz bu gönlümüz şâz garib garib

Sabâ giderisen kûy- ı dildâre
Bildir ahvâlimi ol nazlı yâre
Vazgeçtiğim söyle ol sitem- kâre
Beyhûde etmesin nâz garib garib

Gece gündüz ağlar bîçâre sâil
Nûrî Hak'tan her ne gelse de kâil
Ruhum kabz eylesin gelsin Azrâil
Ulaştırsın sazi tez garib garib

Üçüncü defter(Çorum cöngü):Bu mecmua, adı geçen kütüphanede 25231 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Öcal Oğuz bu mecmuada yer alan Yozgatlı Nâzî'ye ait 91 şiiri almış ve incelemiştir(Oğuz 1992). Dolayısıyla bu mecmuayı etraflıca tavsif etmiştir. Biz mecmuanın fotokopisini gördük, orijinalini göremedik. Bundan dolayı mecmua ile ilgili bilgileri Öcal Oğuz'dan aktaracağız:

"Nâzî'nin şiirleri bulunan mecmuanın dış kapağı sert kartondan olup, kağıdı filigranlıdır. Yazılar siyah mürekkeple yazılmış olup, kullanılan yazı çeşidi rık'adır. Sayfa numaraları günümüz rakamları ile verilmiştir ki bu da sonradan konulduğunu göstermektedir. Şairlerin mahlaslarının üzeri düz bir

çizgi ile çizilmiştir. İlk yetmiş iki sayfa işlek bir rık'a ile kaleme alınmış, bu sayfadan sonra ise yazı çeşidi ve şiirlerine yer verilen şairler değişmiştir. Yetmiş ikinci sayfadan sonra Namık Kemal, Mithat Cemal Kuntay gibi şairlerin matbuata intikal etmiş şiirleri bulunmaktadır.”(Oğuz 1992: 36)

Fotokopisini gördüğümüz bu mecmuada bazı divan şairleri ve Nâzî'nin şiirlerine ilaveten şu halk şairlerinin şiirleri de yer alır: *Gevherî, Emrâh, Tokatlı Nûrî, Ceyhûnî, Bayburtlu Zihnî*.

Mecmua'nın ne zaman yazıldığına dair bir kayda rastlayamadık. Öcal Oğuz bu mecmuanın tarihini “1900'lerin ilk yılları” olarak tahmin etmektedir.

Bu mecmuayı gören diğer bir araştırmacı İbrahim Seçkin Aydın da mecmuadan Tokatlı Nûrî'ye ait şiirleri tezine almış fakat aşağıdaki ele aldığımız şiirler dikkatinden kaçmıştır.

9/b

Fâilatün/Fâilatün/Fâilatün/Fâilün

Zîr-i fesden ey perü zülfün yine etmiş hurûç
Her taraftan her biri ejder gibi göstermiş uç

Sarınmaz ? yüz vermeye çıkmış hilâl ebrûların
Söyle zülfün düşmesin ebruvâna mâh-ı buruç

İstedim bir ıyd-ı vuslat yâr dem ? ağyârla
Bilmez mi ki yârda mı ya bende mi yârabbi suç

Baş taraftan ağ kurup zabt etmiş ağyâr ah
Gelmez ağyârın elinden yâri almak vay ne güç

Bir muammâ söyledim hal ehline *Nûrî* menem
Anlamaz rumûzla anın aklı nakıs bağı tunç

11/a

Fâilatün/Fâilatün/Fâilatün/Fâilün

Âşığım yok bir nefes sabr u kararım sorma hiç
Taşa çaldım şîşe-i nâmus u ârım sorma hiç

Gece gündüz âh u nâlân eyledim bülbül gibi
Yaş yerine akmakta çeşmimde kanım sorma hiç

Hiç o yâr olmaz چراغ hüsnüne pervâne-veş
Yanmada yakılmada şimdi âlem sorma hiç

Görünen halkın gözüne sûretimdir dâima
Yoksa çoktan kalmadı cismimde cânım sorma hiç

Düşeli girdâb-ı aşka şeh-i devrânımın

Kande idrak iz'an makâmım sorma hiç

Vuslat-ı dildârıyla bir gün feyiz-yâb olmadum
Anın için *Nûriyâ* hatır [u] hâlim sorma hiç

18/a

Fâilatün/Fâilatün/Fâilatün/Fâilün

Hâlimi cânânıma arz eylesem şekvâ çıkar
Etmesem sabr [u] tahammül etsem istiğna çıkar

Ah ne müşkil derd imiş dilde muhabbet saklamak
Söylesem diğer sükût etsem diğer mana çıkar

Bir hakîki iltifâtın görmedim görsem bile
Rûz ise asan hülya şeb ise rû'ya çıkar

Ben ne rütbe ağlasam olsam talebkâr-ı visâl
Merhametsiz kâfirin ağzından ancak lâ çıkar

Kabre girsem de kalur aşkın benimle pâyidâr
Yani ben ölmekle benden sanma bu sevdâ çıkar

Neylesün fenn-i Felâtun olsa *Nûri* nevâdır
Çünkü bezm-i hüsnüne âkil giren şeydâ çıkar

73/b

Mef û lû/ Fâ i lâ tün/fâ i lâ tün/fâ i lün

Meyhâne-yi bâlâda zârım ziyâde sâkî
Her kimseden ziyâde ver bana bâde sâkî

Gül geldi, geldi bülbül ağladı lâle sünbül
Gel içelim mey mül bu hoş hevâda sâkî

İşte bu mey suludur şerbeti gam doludur
Meyhanenin gülüdür yetiş imdâde sâkî

Hor bakma ehl-i hâle hiç bakma kıl ü kâle
Bir çay doldur şekerli bir bâde sade sâkî

Sahbâ-yı meşrebinden yâ cây-ı gabgabından
Bir bûse ver lebinden erdir murâda sâkî

Ver *Nûri*'ya arakı dil eylesin mezakı
Kalsun bu neş'e-i bâki irdir murada sâkî

74/b

Me fâ i lün/ Me fâ i lün/ Me fâ i lün/ Me fâ i lün

Beni bir fazıl u dâniyâ vâsıl eyle yâ Rabbi
Diraset mesleğinde pir-i kâmil eyle yâ Rabbi

Gabâvet nakşını zâil idüp uzak....
Zekavette kılıp mevsuf u âkil eyle yâ Rabbi

Nedir bu fâni dünyada benim gafletle arâmım
Kerem kıl kasr-ı bahr-ı ilme nâil eyle yâ Rabbi

.....âlemi seyrân etmeye meyl etmeye diller gamı
Dıraht-ı ilm [ü] irfâniye mâil eyle yâ Rabbi

Serir-i ilme câlis eyleyüp tedris-i tefhimi
Bu abd u âciz-i miskine hâsıl eyle yâ Rabbi

Înâyet kıl kulun *Nûrî*'ye şah-ı enbiyâ hakkı
Ulûm-ı hâtemi'n-nebiye kâil eyle yâ Rabbi

Sonuç: Âşık edebiyatında Nûrî mahlasını kullanan birkaç âşık/şâir bulunmaktadır. Bu şiirlerin hangisinin kime ait olduğunu tespit etmek güçtür. Hatta Erzurumlu Emrah'ın pek çok şiiri de Tokatlı Nûrî'ninkilerle karışmıştır. Bu konuda elimizde ayırt edici somut kriterler yoktur. Fakat Nûrî mahlaslı şiirler içinde söyleyiş gücü ve edebî değeri yüksek olanların Tokatlı Nûrî'ye ait olduğu rahatça söylenebilir. Yukarıda verdiğimiz aruzlu şiirlerde pek çok aruz hatası yer almaktadır. Bu da normaldir. Çünkü halk şairleri divan şairlerine özendiklerinden şiirlerinde bu vezni pek başarıyla kullanamamışlar, hecede başarılı olmuşlardır.

Bazı kelimeleri okumakta güçlük çektik, bunların başına veya sonuna üç nokta, soru işareti koyduk. Varsa okuma hatalarımızın görülmesi için metnin sonuna şiirlerin tıpkıbasımını ilave ettik.

Üç farklı defterden elde ettiğimiz yedi şiir, ilerde Tokatlı Nûrî üzerine çalışacaklara ve Nûrî külliyatına sağlanan bir kazançtır.

KAYNAKLAR

- AKMAN, Eyüp (2011). *Kastamonu Kaynaklarında Erzurumlu Emrah*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- AKMAN, Eyüp (2013). "Tokatlı Nûrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*
- AYDIN, İbrahim Seçkin (2001). *Tokatlı Nûrî'nin Şiirlerinde Gelenek ve Halk Eğitim Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- ERDOĞAN, Kenan, M.S. Çalka(2011). "Kasabalı Dülkzade Mehmed Nûrî Efendi ve Bazı Şiirleri". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(1): 141-163.
- İŞİTMAN, Mahmut (1973). "Tokatlı Âşık Nûrî'nin Yayınlanmamış Şiirleri", *Türk Folklor Araştırmaları*. S. 15: 0-33.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (2004). *Saz Şairleri V cilt*. Ankara: Akçağ Yay.
- OĞUZ, Öcal(1992). *Yozgatlı Halk Şairi Nazi*, Ankara
- ONAY, Ahmet Talat (1933). *Âşık Tokatlı Nûrî*. Çankırı
- ONAY, Ahmet Talat (1996). *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i*. (hızl. C. Kurnaz). Ankara: Akçağ Yay.
- ORAL, M. Zeki (1936). *Tokatlı Âşık Nûrî*. Ankara: Köy Öğretmeni Basımevi.

ریپوڈن

در باستانه کجی بر بخشی چو سوت کیده خار
یو طبات یو یله بونه یو یله، لطافت کیده وار
قید موت بر تون، قد خرامه کور سن
یو یله قد، یو یله قد، یو یله قیافت کیده وار
عیدی سنه سو یلتن، دینلرزه ای شاهی هیل
یو یله اکنه یو دینلر یو شاهی شهرت کیده وار
برده سنه طیفنده یکره شهرت ملاحه
یو یله یلتن، یو یله یلتن، یو یله یلتن
فالک ورفه قد، قسه جانی شهید سن
سکا، الهام، اولتا، (توی) صدایت کیده وار

میانه بالاده زارم یاره ساقی
 کول کندی کندی علی انصوری لاله
 ایست بوی مولید - شربت غم مولید -
 خویافته القل غلامه لکوی باغچه قیل و قاله
 صرهای سرکند به باهای غنیمتکند به
 و برنویا عرقی دل ایسوه زرقی

لکریکسه رده یاره و ریخا یاره ساقی
 صحنه لک من من بیغوا صفواره ساقی
 میانه تن کولید به یاره ساقی
 جوی مولید رنگری براره یاره ساقی
 برنویا و رنگند به ارد مراده ساقی
 قاسوه لکسته باقی ایرد مراده ساقی

بی برقص و رانایه اصل ییاری
 عبادت نقی زان ایوب اورا یاری
 نه زرقانی یاره هم غنیمتکند ایتم
 یاره عامی سیران ایتم علی ایله
 سرز عامه عامی ایوب ندیس نقی
 عبادت قیل قولک نو خیمه اییا هفتی

دارست مسکنه سیر کمال ییاری
 زکاره قیلوب موصوف و عظم اییاری
 کرم قیل قهر کمر عامه یاری
 درخت عظم عرفانی به عامی اییاری
 بو عید حاضر و مسکنه حاصل اییاری
 علم قیاسم اییاری قیاس اییاری